

VÁMOS VIOLETTA

Vörösmarty Mihály gimnáziumi latintankönyveinek azonosítása Ovidius-fordításai alapján

Vörösmarty Mihály klasszikus műveltségének rétegzettségével a legalaposabban Horváth Károly foglalkozott *A klasszikából a romantikába* című monográfiájában: a szakirodalomban ő tett kísérletet először a költő fiatalkori költészetében megtalálható antik hatások összefoglaló ismertetésére.¹ Az antik szöveghatások kapcsán vizsgálatának tárgyát a költő iskolás- és ifjúkori szövegei jelentették, ezek között több iskolai feladatként elkészített latin és magyar nyelvű vers és latinból való versfordítás. Már korábban, a kritikai kiadásban részletesen vizsgálta a Brisits Frigyes által 1928-ban közölt, addig kiadatlan ifjúkori szövegeket is, amelyek műfordításokat és saját költeményeket egyaránt tartalmaznak,² másrészt összevetette ezeket a vonatkozó szakirodalmi eredményekkel. Kutatása azért tekinthető hiánypótló munkának a témában, mert ahogyan Vörösmarty,³ úgy a szakirodalom is egyértelmű tényként kezeli a latin nyelvű olvasmányanyagot, amellyel a költő és diáktársai az iskolában találkozhattak, ezért a konkrét fordítások és szövegátvételek azonosításán túl nem látható törekvés az antik szövegek hatásának Vörösmarty költészetén belüli tágabb kontextusba helyezésére. Azonban a Brisits Frigyes által közzétett antik előzmények által ihletett Vörösmarty-szövegek a kritikai kiadás – és így Horváth Károly – figyelmét az antik szöveg-előzmények vizsgálatára fordították. Néhány irodalomtörténész⁴ munkájában való megemlítesen kívül azonban a Vörösmarty ifjúkori fordításai között megle-

¹ HORVÁTH Károly, *A klasszikából a romantikába*, Bp., Akadémiai, 1968, 54–138.

² BRISITS Frigyes, *Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei*, Bp., Pallas, 1928, 25–145.

³ Vörösmarty Mihály *Autobiográfiai töredékeiben* azon olvasmányélményeit tartotta fontosnak kiemelni, amelyek figyelmét a klasszikus versformájú, magyar nyelvű költészetre fordították, például Révai, Rájnis, Baróti Szabó fordításait és Édes Gergely verseit. *Vörösmarty autobiográfiai jegyzetei, melyek Zádor kérésére 1824-ben írt = Vörösmarty minden munkái*, XII, szerk. Gyulai Pál, Pest, 1864, 538.

⁴ Brisits Frigyes szövegkiadásában több jegyzetben is szerepel Ovidius neve, mivel az általa gondozott korpusz tartalmazza az iskolai feladatra vagy önszorgalomból készült Ovidius-fordításokat (BRISITS 1928, i. m. 31–102), illetve a latin nyelvű költemények esetében meg is említi a költőre gyakorolt hatását: „A verseken az iskolai egyházi himnuszok, Ovidius és Horatius hatása látszik mind vers-alakítás, mind pedig szó-kincs szempontjából.” BRISITS 1928, i. m. 238; a Kozocsa Sándor által publikált Vörösmarty-szövegek közül szintén több ovidiusi hatást mutat, így Ovidius neve az ő tanulmányában is megjelenik. KOZOCSA Sándor, *Vörösmarty ifjúkori kísérletei*, Bp., Egyetemi, 1939.

pően nagy számban előforduló ovidiusi művekből való fordítás és parafrázis eddig nem került kiemelten a kutatás látóterébe.⁵

Vörösmarty latintankönyvei

Horváth az ifjúkori szövegeket a költő életkorának megfelelő tanulmányi szinthez kötötte, és ennek segítségével igyekezett a költő klasszikus műveltségére hatással lévő körülményeket rekonstruálni. Vizsgálata tárgya többek között a Vörösmarty iskolás éveire vonatkozó tanügyi rendelet, az 1806-os *Ratio Educationis* szövege volt,⁶ amelyben megtalálhatók a korszak oktatáspolitikájának életkorra, iskolatípusokra és tantárgyakra vonatkozó előírásai.⁷ Horváth így nem csak Vörösmarty gimnáziumi latintanulmányainak meghatározott tananyagával, de a rendeletben előírt tankönyvekkel is tisztában volt a szövegek vizsgálatakor.⁸ A költő tollából származó első ismert fordítások 1816–17-ből származnak,⁹ ekkor tanult Vörösmarty a nagygimnáziumi képzési szint, azaz a 'humanitas' második osztályában, más néven ekkor volt 'poeta'.¹⁰ Ezen képzési szintről Hor-

⁵ Föltehetően azért került el a kutatók figyelmét Ovidius hatása Vörösmarty műveire, mert a Vörösmarty-kutatás kezdeteihez (vö. Gyulai Pál szövegkiadása és életrajza) képest később kerültek elő a diák- és ifjúkori szövegek (MOSONYI József, *Az ifjú Vörösmarty*, Bp., Mérnökök Nyomdája, 1943, 3), amelyek között több is ovidiusi hatást mutat. A költő későbbi műveiből kiindulva a korai szakirodalom főként az eposzi vagy drámai előzmények (pl. Homérosz, Vergilius és Shakespeare) felfejtésére koncentrált, vagy azokra a művekre, amelyeknek egyértelmű a Vörösmarty-szövegekkel való kapcsolata (pl. Horatius ódái, *Ossziáni dalok*). Furcsa, hogy míg a *Zalán futása* kapcsán részletes vizsgálódások irányultak az antik eposzok felé, addig az eposzban nagy számban előforduló metamorphosesi szereplőnevek nem keltették fel a kutatók figyelmét. Meglátásom szerint ebben szerepet játszhat a 19-ik század végének és a 20-ik század eleje irodalomesztétikájának az antik szerzőkről való gondolkodása is.

⁶ HORVÁTH 1968, i. m. 56.

⁷ *Ratio Educationis, Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, ford. Mészáros István, Bp., Akadémiai, 1981, 244–291.

⁸ HORVÁTH 1968, i. m. 57.

⁹ *Vörösmarty Mihály összes művei*, 1, *Kisebb költemények I. (1826-ig)*, kiad. Horváth Károly, Bp. Akadémiai, 1960, 15–38. (A továbbiakban: VMÖM 1)

¹⁰ Az 1777-es *Ratio Educationis* nem rendelkezik egyértelműen a nagygimnáziumi képzési szint latinórai tananyagának sorrendjéről, csak azt emeli ki, hogy a nagygimnáziumba lépő diákoktól életkoruknál fogva még értelmileg és érzelmileg sem elvárható, hogy azonnal megértsék és elsajátítsák a latin ékesszólást (ami a prózai és verses szépirodalmi művek olvasását, értelmezését és műfajainak alkalmazását is magába foglalja). Ezért csak azt írja elő, hogy a tanárok lassan haladva, diákok számára is befogadható témákról szóló szövegekkel foglalkozzanak, amelyek a szöveggyűjteményben vannak, a versírást pedig csak második évben gyakoroltassák, és kizárólag az ügyesebb tanulókkal. *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 113–115. – A két nagygimnáziumi osztály elnevezése pedig a rendelkezés a 159. paragrafusából derül ki: „Az egyháztörténelemhez a *rétorok* osztályában (...)” – Mészáros lábjegyzete ehhez a mondathoz a következő: „A »rétorok« osztályában, vagyis a gimnázium második esztendejében.” *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 124. – Mészáros megjegyzése

váth az 1806-os *Ratio Educationis* alapján azt írja, hogy a latin líra tanulmányozása volt a diákok feladata, amihez a tankönyvi segédlet Pierre Chompré chrestomathiája, azaz szöveggyűjteménye és Josephus Juvenus¹¹ és Dominique de Colonia közös kiadású retorika-poétika tankönyvének poétikával foglalkozó része volt¹² –, az általa megnevezett művek azonban csak egy részét jelentették a

arra enged következtetni, hogy – bár nincs egyértelmű pedagógiai irányelvek szerint strukturálva a latintananyag – az 1777-es *Ratio Educationis*, folytatva az évszázados gimnáziumi képzés hagyományait, az első nagygimnáziumi osztályt „poétikának”, míg a második osztályt „retorikának” nevezi. Ezzel szemben a kritikai kiadás Vörösmarty nagygimnáziumi osztályainak sorrendjéről a következőket írja: „Autobiográfiai jegyzeteiben is költői kialakulásának fázisait az iskolai évekkel hozza kapcsolatba. »Rhetor koromban (...) minekutána Édes Gergely keserveit olvasnám, Udvardi nevű barátommal kezdetem Római mértékre magyar verseket írni.« Majd pedig: »A hatodik iskolában már jobb könyveket olvastam (...) Ekkor minden gyakorlásom abban állott, hogy magyar elégiákat írtam s némely epigrammákat«. VMÖM 1, 362; Az *Autobiográfiai jegyzeteket* lásd GYULAI 1864, i. m. 538. – A kritikai kiadás itt arra világít rá, hogy Vörösmarty saját szavai szerint „ötödikes korában”, azaz nagygimnázium első osztályában volt „rhetor”, tehát másodikban volt „poeta”. A két osztály elnevezései közötti változásnak a két *Ratio Educationis* közötti eltérés lehet az oka, ugyanis az 1806-os *Ratio* – bár irányelveiben az 1777-es rendelkezéseit követi, itt már pontosan előírja, hogy melyik évben milyen szövegeket kell venniük a diákoknak: a 88. paragrafus, amelyben a nagygimnázium első osztályának tananyagrendje foglaltatik, ezt írja: „e) Előrebocsátva a prozódia, majd az elokvencia első része, amely a retorikát foglalja magában. f) A latin szöveggyűjteménynek az a része, amely a klasszikus szerzőknek a retorikus stílus formálására alkalmas szövegeit tartalmazza.” A 89-es paragrafus a második év tananyagrendjéről rendelkezik: „d) Poétika, vagyis az elokvencia második része, amelynek legfőbb szabályai ugyan közösek a retorikával, számos speciális esetben azonban attól mégis eltérők. Ezért méltán tűnik helyesebbnek, ha a poétikát az elokvencia második részének tartjuk, amelyet önálló egészként érdemes tanítani. Először általában kell róla beszélni, majd pedig sorra veendő az összes költői műfaj, olyan rendben haladva, ahogyan ezt a tankönyv tartalmazza. (...) De ebben a tanévben is folytatni kell a prózai stílussal való foglalkozást, annak gyakorlását. e) A latin szöveggyűjteménynek az a része szolgál a költői stílus finomítására, amely a költői műveket tartalmazza.” *Ratio Educationis*... 1981, i. m. 262–263. – Ezek alapján megállapítható, hogy az 1806-os *Ratio Educationis* bizonyos mértékig felcsereéli (nem teljesen, hiszen a második év során továbbra is olvasandók retorikai művek) a hagyományos nagygimnáziumi osztályok tananyagának sorrendjét, ami hatással volt az osztályok elnevezésére is. A dolgozatban az egyszerűség kedvéért Vörösmarty második gimnáziumi évét „poétika-osztálynak”, Vörösmartyt pedig (ebben az értelemben véve) „poétának” is nevezem.

¹¹ Juvenusról (Joseph Jouveny) Balassa is ír a 18. századi latintanítási tananyagreformálással kapcsolatban: szerinte a retorikatanulmányok célja Juvenus és a többi francia jezsuita szerző művei alapján távolodott el a latin nyelv élő nyelvként való tanításától a latin holt nyelvként való oktatása felé. BALASSA Brúnó, *A latintanítás története*, Bp., Sárkány Nyomda Rt., 1930, 253.

¹² „A mindent előíró Ratio – arról is intézkedik, hogy Chompré válogatásában szerepeljenek az auktorok, hogy az elméletet pedig Dominicus de Colonia és Joseph Jouveny jezsuiták művéből *De Arte Rhetorica et Institutionum Poeticarum Libri Quinque* tanulják...” HORVÁTH 1968, i. m. 56–57. – A *Ratio Educationis* ezen két évre vonatkozó tankönyvi előírásai a következők: „91. § A gimnázium első osztályában a következő tankönyvek szolgálják az oktatást: [...] e) Dominicus de Colonia: A retorika tudományának öt könyve, az aranykor régi szerzőinek legkiválóbb örökbecsű példáival illusztrálva. f) Chompre könyve: A latin retorika válogatott példái, a IV. és V. kötet [...] 92. §

korszakban használatos latintankönyveknek. Mészáros István 1980-ban publikált tanulmányában egy részletesebb felsorolást készített az 1806-os *Ratio Educationis* tankönyveiről, mivel kutatásaiban a pesti egyetemi nyomda iratanyagát is felhasználta.¹³ Az 1806-os *Ratio Educationis* rendelkezései szerint a Chompré-féle chrestomathia már a gimnázium II. osztályától kezdve, míg a Juvenus–Colonia-féle tankönyv a humanitasban, tehát az 5–6. osztályban voltak használatosak.¹⁴ Mészáros azonban arra jutott kutatásai során, hogy – bár a rendelet nem tesz említést róla – 1806-ban már készülöben volt egy újabb, Grigely József által készített latintankönyv-sorozat,¹⁵ amely kifejezetten az 1806-os *Ratio Educationis* gimnáziumi felosztása szerint, azaz négy grammatica és két humanitas osztályra osztotta fel a tananyagot korszerűsítés céljából.¹⁶ Mészáros hasonló eredménnyel járt a chrestomathiák esetében is: Chompré szöveggyűjteményét Hannulik János Krizosztom korszerűsítette.¹⁷ Mészáros István eredményeinek

A gimnázium második évében – az eddig használt hittankönyv és számtankönyv mellett szükségsek: a) Josephus Juvenus: A poétikai tanulmányok öt könyve, ugyanazzal a módszerrel feldolgozva, amelyet a retorikai tudománynál is alkalmaztak. b) Chompre: a latin retorika válogatott példái, az V. és VI. kötet.” *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 264.

¹³ „A hivatalos állami tankönyvek előállítására és terjesztésére az Egyetemi Nyomda privilégiumot élvezett; az 1777-i és az 1806-i *Ratio Educationis*ban elrendelt hivatalos, állami tankönyveket illetően más hazai nyomda nem rendelkezett könyvkiadási joggal. Feltáró-regisztráló munkánkban – amelynek során 1848-ig kísérjük végig a tankönyveket (néhányik ugyanis még ezután is élt) – elsősorban az Egyetemi Nyomda elég sűrű időközökben kiadott katalógusaira, valamint az Országos Széchényi Könyvtár, illetőleg a budapesti Egyetemi Könyvtár könyvanyagára támaszkodtunk.” Mészáros István, *Az 1777-i és az 1806-i Ratio Educationis tankönyvei = Magyar Könyvszemle*, 96(1980), 351.

¹⁴ *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 264.

¹⁵ Grigely József (1760–1818), a budai piarista gimnázium humanitasának tanárának hatkötetes „tankönyvsorozata” 1807 és 1808 között jelent meg először, fogalmazványai már az 1806-os *Ratio Educationis* kiadása idején készen voltak. Tóth Sándor, *A latin nyelvű Humanitas poétikai stúdiumának elméleti könyvei a magyar irodalmi felvilágosodás korszakában*, Grigely József és latin nyelvű poétikai kompendiuma és mintái, Szeged, Gradus ad Parnassum, 1993, 17–18.

¹⁶ „Pedig minden valószínűség szerint ekkor – 1806-ban, a királyi dokumentum megjelenésekor – már dolgozott az új tankönyveken Grigely József, a budai piarista gimnázium tanára. [...] Ugyancsak Grigely Károly (sic!) készítette el a gimnáziumi osztályok latin tankönyveit is. 1807–1846 között sok kiadásban látott napvilágot mind a retorika-tankönyv (*Institutiones oratoriae in usum gymnasiarum Regni Hungariae et adnexarum provinciarum*); mind pedig a poétika-tankönyv (*Institutiones poeticae in usum gymnasiarum Regni Hungariae et adnexarum provinciarum*).” Mészáros 1980, i. m. 366.

¹⁷ „Új szöveggyűjtemény is készült, Hannulik János Krizosztom munkájaként, az egyes osztályok előírt tananyagához illeszkedve *Selecta latini sermonis exempla* címmel (átvéve a Chompré-sorozat címét), külön-külön kötetet adva a kisgimnázium III., illetőleg IV. osztályos, valamint a gimnázium I., illetőleg II. osztályos tanulóinak kezébe. A négy kötet 1809–1849 között számtalan kiadásban látott napvilágot.” (Uo., 367.) A korszerűsített, 1809-ben kiadott *Selecta Latini* szerzője, Hannulik János Krizosztom (1745–1816) szintén a humanitasbeli osztályok tanára volt, illetve igazgató és hitszónok a nagykárolyi piarista gimnáziumban. Szinnyei József szerint nemcsak tuda-

köszönhetően a vizsgálandó tankönyvek listája kibővült, azonban felmerül a kérdés, hogy meghatározhatjuk-e pontosabban azokat az iskolai latintankönyveket, amelyekből Vörösmartyt tanult.

Külön kérdéskört jelent a korszakban a tankönyvek és szöveggyűjtemények használatának módszertana a különböző iskolatípusokban, mivel lehetetlen egyértelműen meghatározni azt, hogy egy-egy tanuló saját példánnyal rendelkezett-e az adott segédletből, vagy azzal csak tanára által diktált jegyzetek révén került kapcsolatba. Horváth szerint inkább a tanárok használták a tankönyveket – legalábbis Vörösmarty fennmaradt iskolai füzeteinek bejegyzései erre utalnak.¹⁸ A kifejezetten Vörösmarty Mihály vagy tanárai által használt tankönyvekkel kapcsolatban csupán szórványos információkkal rendelkezünk. Vörösmarty gimnáziumi tanulmányait Fehérváron és Pesten végezte. Fehérváron, az eleinte királyi, később cisztercita gimnáziumként működő intézményben tanult a nagy-gimnázium első osztályáig, tehát az 1810/11-es tanévtől kezdve az 1815/16-os tanévig. Werner Adolf iskolatörténete ismerteti az 1808-ban az iskola birtokában lévő tankönyveket: a felsoroltak között megtalálható Chompré chrestomathiája és Grigely retorika- és poétikatankönyve is.¹⁹ Két évvel Vörösmarty iskolakezdeése után az iskolát átvevő cisztercita rend ötezer kötetes könyvtárat vásárolt a rendház – és így az iskola – számára, tehát föltehetően mind a korszerűsített, mind a hagyományos latintankönyvek elérhetőek voltak a gimnázium tanárai vagy akár a diákjai számára is.²⁰ Az 1800-as években a pesti piarista gimnázium birtokában lévő tankönyvekről szintén szórványos információkkal rendelkezünk: az

mányos téren volt elismert, hanem diákjai körében is népszerű tanárnak számított. *Magyar írók élete és munkái*, IV, szerk. Szinnyei József, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatal, 1896, 434–443.

¹⁸ HORVÁTH 1968, i. m. 57.

¹⁹ Megfigyelhető a régi és az új tankönyvek közti polémia a Székesfehérváron, Vörösmarty első két iskolaévében tanító világi tanárok körében: „Panaszkodik [t. i. a tanári kar], hogy nehézségekbe ütközik az új rendszer behozatala, mert nincsen elég tankönyv. Különben a mi van is új tankönyv, az is rossz, sokkal jobbak a régiek. Ők csakugyan még 1808-ban is részint a régi tankönyveket használják, részint kéziratban levő könyveket...” WERNER ADOLF, *A Székesfehérvári Főgimnázium története = A Ciszterci Rend Székesfehérvári Kat. Főgimnáziumának értesítője 1894–95. iskolai évről*, Székesfehérvár, Számmer Imre Könyvnyomdája, 1895, 52. Valószínűsíthető, hogy a régi latintankönyvek lecserélése a tanításban nem egyik pillanatról a másikra történt, eleinte föltehetően egyszerre tanítottak a hagyományos és az új segédletekből. Mindenesetre, ha a Vörösmartyt tanító világi tanárok a hagyományos tankönyveket preferálták is, az első két grammatikaévben használatos segédlet Emmanuel Alvarez háromrészes alapozó nyelvtankönyve lehetett, az *Institutionum grammaticarum libri primi / liber secundus / liber tertius*, amelyeknek később szintén Grigely készítette el a korszerűsített változatát, a négyrészesre szerkesztett *Institutionum grammaticarum*-ot. MÉSZÁROS 1980, i. m. 352.

²⁰ LAKATOS Dénes dr., *A Székesfehérvári cisztercita rendi katolikus főgimnázium száz éves története = A Ciszterci rend székesfehérvári kath. Főgimnáziumának értesítője az 1913–14-es iskolai évről*, szerk. Dobby Márk dr., Székesfehérvár, Debreczeni István Könyvnyomdája, 1914, 117–118.

1811-es piarista rendházi könyvtár könyvtárkatalógusában feltüntettek a latintankönyvek közül néhány Chompré-kötetet,²¹ és a jóval korábbi, 1783-as évi könyvtári kölcsönzési katalógusban szerepel is egy Ludovicus Zachar (Zachar Lajos) nevű tanár, aki kölcsönzött Chompré-féle szöveggyűjteményt.²² Az 1807/1808-as tanévi kölcsönzési listában azonban nem található latintankönyv kölcsönzésére vonatkozó adat, abban csak latin auktorok primér szövegeinek kiadásai szerepelnek.²³ Ez arra enged következtetni, hogy a gimnázium tanárai rendelkeztek saját példánnyal a tankönyvekből és szöveggyűjteményekből egyaránt.²⁴

A Vörösmarty által használt tankönyvek azonosításához kézzel foghatóbb segítséget jelentenek Vörösmarty diákkori fordításai, amelyek – élve a szakirodalmi közhellyel – sok esetben iskolai feladatként elkészített munkák lehetnek. Vörösmarty ifjúkori fordításai főként Ovidius-, Vergilius- és Horatius-művekből állnak, amelyek közül a legnagyobb mennyiségben Ovidiustól származó szövegek tankönyvekben való előfordulása alapján próbáltam az általa használt tankönyveket azonosítani. A Vörösmarty-kritikai kiadás összesen 8 ovidiusi szövegből származó fordítást azonosít, amelyek közül több esetben két szövegváltozat is található a Vörösmarty-kéziratok között.²⁵

²¹ *Catalogus Librorum Bibliothecae Pesthensis Scholarum Piarum Conscriptus*, 1811.

²² *A pesti piarista gimnázium könyvtári kölcsönzéseinek listája az 1782/1783-as tanévben*, 1783.

²³ Csertő József Ovidiustól az 1731-ben, Nagyszombatban kiadott *Tristiát*, illetve egy 1701-es *Metamorphosest*; míg Roth Mihály egy 1796-os, nagyszombati kiadású *Metamorphosest* kölcsönzött ki.

²⁴ Arról nincs tudomásunk, hogy mennyire volt általános a diákság körében a saját tankönyvek birtoklása. Csaplár Benedek szerint Vörösmarty első pesti tanévében az is hozzájárulhatott tanulmányi eredményeinek leromlásához, hogy a módosabb diákokkal ellentétben ő valószínűleg nem rendelkezett saját példánnyal a tankönyvekből. CSAPLÁR Benedek, *Jegyzetek a Vörösmarty emlék-ünnepség előzményeiről és Vörösmarty, Toldy s Bajza pesti gymnazista korából = Magyar Állam*, 1900, 272–274. Megvizsgálva azonban könyvtárának fennmaradt részét, a kötetek között található két darab latintankönyv is: Antonius Friedericus Büsching 1770-es kiadású *Liber Latinusa*, illetve Henricus Smetius 1617-es kiadású *Prosodiá*-ja. Az említett két latintankönyv segédtankönyvként lehetett használatban, Büsching szövegei természettudományos ismereteket tartalmaznak egyszerűbb megfogalmazásban, föltehetően fiatalabb diákok számára, míg Smetius prozódiai tankönyve latin szavakhoz rendel auktorok szövegeiből példamondatokat a tanulók ritmikai készségének fejlesztéséhez. A prozodiáról Mészáros István a következőket írja: „Korábban, a 62. §-ban a Ratio szerzői hangsúlyozták, hogy a prozódia a latin nyelvtan fontos része, de nem az a célja, hogy a tanulók ennek keretében az „Ars Metrica” alapján maguk is verseket írjanak, hanem hogy – a hangzók és szótagok időmértékének törvényszerűségeit megismerve – kiejtésük helyes és természetes lejtésű legyen.” MÉSZÁROS 1980, i. m. 363.

²⁵ VMÖM 1, 24–111.

Vörösmarty Ovidius-fordításai

A költő legkorábbi Ovidiusból való fordításait²⁶ az ún. *Tiringer-füzet* tartalmazza. A Vörösmarty első ifjúkori verseit tartalmazó füzet a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában őrzött *Cikkek, bírálatok, jegyzetek II.* című kolligátum 90–96. lapján található, és címlapján a következő szöveg olvasható: „Pauli Tiringer II^{dum} in Annum Grammatici”.²⁷ Bár a füzet eredetileg Vörösmarty fehérvári tanítványa, Tiringer Pál tulajdonában volt, a kéziratban szereplő versek már későbből, az 1816/17-es tanévből származnak, Vörösmarty pesti poetica-évének idejéből: az 1806-os *Ratio Educationis* alapján ez alatt a tanév alatt kellett a tanulóknak megismerkedniük az antik lírával, illetve a lírafordítással és líraszerzéssel is.²⁸ Az íráskép és helyesírás miatt az egyik legrégebbnek datált Ovidius-fordítás az 1816-ból származó *Fordítás* című szöveg, az Arión-történet, amely a *Fasti* II. énekének 83–116. soraiban található.²⁹ A szöveg eredetije népszerű, tankönyvekben idézett szövegrészlet volt, amelyet a felsorolt latintankönyvek közül csak a Hannulik-féle chrestomathia tartalmaz.³⁰ A *Tiringer-füzet*ben lévő következő ovidiusi hatást mutató szöveg címe szintén *Fordítás*,³¹ a történet pedig az Álom barlangjának leírása,³² amely a *Metamorphoses* XI. könyvének 592–615. soraiban található, és ezt a szövegrészletet mind a Chompré-, mind a Hannulik-féle szöveggyűjtemény tartalmazza. A Brisits kiadásában két változatban³³ szereplő fordítás első változata a *Tiringer-füzet*ben, a változtatásokon átesett, időben későbbi

²⁶ Az Ovidiustól származó idézetek végigkísérték a gimnáziumba járó diákok tanulmányait. Az első négy grammaticaosztályban, azaz a kisgimnáziumban a latin nyelv elsajátítása volt a feladata a tanulóknak – különös tekintettel a nyelvtani ismeretekre, ezt változatos szépirodalmi példákkal segítettek elő a tankönyvek. Mészáros István, *Középszintű iskolánk kronológiája és topográfija 996–1948.*, Bp., Akadémiai, 1988, 57.

²⁷ VMÖM 1, 415.

²⁸ Akármely tankönyvek is képezték részét a Vörösmarty tanárai által elérhető könyvtári állománynak – az a tény, hogy Vörösmarty első Ovidius-fordításainak elkészülte a Pesten töltött II. humaniora, azaz a poetica évére esik – némiképp leszűkíti a kutatás területét. „Poétika vagyis az elokvencia második része, amelynek legfőbb szabályai ugyan közösek a retorikával, számos speciális esetben azonban attól mégis eltérők. Ezért méltán tűnik helyesebbnek, ha a poétikát az elokvencia második részének tartjuk, amelyet önálló egésként érdemes tanítani. Először általában kell róla beszélni, majd pedig sorra veendő az összes költői műfaj, olyan rendben haladva, ahogyan ezt a tankönyv tartalmazza. stb.” *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 263.

²⁹ VMÖM 1, 24–25, 423; Vö. P. *Ovidi Nasonis Factorum Libri Sex*, recensuerunt E. H. ALTON, D. E. W. WORMELL, E. COURTNEY, BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1988, 27–28.

³⁰ A chrestomathiákban a tanulók latintudásának megfelelő nehézségű szépirodalmi szövegekből szerepeltek részletek (Mészáros 1980, i. m. 353), de a Juvencus–Colonia, illetve ennek alapján a Grigely-féle tankönyvek is sok rövidebb szépirodalmi idézetet tartalmaztak illusztrálás céljából, amelyek „gyakorlati” szinten is bemutattak egy-egy nyelvtani vagy retorikai-poétikai szabályszerűséget.

³¹ VMÖM 1, 29–31.

³² VMÖM 1, 431–433; Vö. P. OVIDIUS Naso *Metamorphoses*, ed. William S. Anderson, Monachii et Lipsiae, in Aedibus K. G. Saur MMI, 1982, 271–272.

³³ BRISITS 1928, i. m. 35–36.

darab pedig az ún. *ES-füzetben* található.³⁴ Az *ES-füzet* a *Cikkek, bírálatok, jegyzetek II.* című kolligátum része, neve pedig az egyik szöveg fölött elhelyezkedő címre utal: „*Exercitia Scholastica*”, magyarul „iskolai gyakorlatok”. A kritikai kiadás szerint a kézirat verseinek írásképe arra utal, hogy a füzet különböző szövegei között többéves eltérések is lehetnek, mivel a füzetet eredetileg II. humanitasban használhatta Vörösmarty iskolai célokra, azonban az üresen maradt oldalakra föltehetően még egyetemista korában is írt verseket.³⁵ Azonban az *ES-füzetben* található versekből feltűnően hiányoznak a javításra utaló jelek, ami a kritikai kiadás szerint arra utal, hogy ezt a füzetet a letisztázott szövegek számára tartotta fenn Vörösmarty.³⁶ Az Álom barlangja-történet második változata jól példázza ezt a szándékot, mivel nem is annyira a két szövegváltozat közötti időbeli eltérés, mint inkább a javítások eszközölése különbözteti meg a két szöveget egymástól.³⁷ Az *ES-füzetbe* az Álom barlangjának leírásával egy időben kerülhetett Ovidius *Heroidese* első levelének (*Penelope Ulixi*) fordítása, ennek Vörösmarty az „*Epistola I^{ma} Első levél Penelope Ulissesnek*” címet adta.³⁸ A *Tiringer-füzet* egy másik darabja az 1816/17-es tanévből származó *Epistola ad amicum* című vers, amelynek első sora Brisits szerint Ovidius *Tristiája* I. könyvének első ódájának első sorát idézi.³⁹ Brisits a hasonlóságot a következő két idézet között véli felfedezni: Vörösmartynál: „Menj szerződ nélkül levelem e pesti vidékről...”⁴⁰ és Ovidiusnál: „Parve, nec invideo, sine me, liber, ibis in Urbem.”⁴¹ Mosonyi is foglalkozik a szöveggel, és időrendileg Vörösmarty pesti gimnáziumi évére datálja (1816/17) Brisitscsel szemben, aki 1818-ra, mivel a füzet, amiben fennmaradt, az 1818-as évjelzést viseli.⁴² A verssort Grigely József poétikatan-könyve is tartalmazza az elégiát tárgyaló fejezetében.⁴³ Külön kiemelésre érdemes a vers utolsó sora, amelyben Vörösmarty tanáráról, Horváth Ignácra is ír: „Carminē sed primus iudicio sum Institutoris / Hunc mihi primatum fors tenuisse

³⁴ VMÖM 1, 432–433.

³⁵ VMÖM 1, 368, 432.

³⁶ VMÖM 1, 432.

³⁷ *Uo.*, 432; vö. GÁLDI László, *Vers és nyelv = Nyelvünk a reformkorban*, szerk. Pais Dezső, Bp., Akadémiai, 1955, 536–538.

³⁸ BRISITS 1928, i. m. 102; VMÖM 2, 31–32, 433; Vö. *Ovide Héroides*, ed. Henri Bornecque, Marcel Prévost, Danielle Porte, Paris, Les Belles Lettres, 1991, 2–6.

³⁹ BRISITS 1928, i. m. 144–145; VMÖM 2, 21–22, 419–420; Vö. *P. Ovidi Nasonis Tristia*, ed. John Barrie HALL, Stutgardiae et Lipsiae, In aedibus B. G. Teubneri, 1995, 1.

⁴⁰ VMÖM 1, 21, 419–420.

⁴¹ *P. Ovidi Nasonis Tristia* 1995, 1. (Erdődy János fordításában: „Kis könyvem, menj – én nem irigylem tőled – a Várost” Publius OVIDIUS Naso, *Keservek [Tristia]*, szerk., vál. Teravagimov Péter, utószó Adamik Tamás, Bp., Magyar Könyvklub, 2002, 7.)

⁴² MOSONYI 1943, i. m. 10–11; BRISITS 1928, i. m. 12.

⁴³ Josephus GRIGELY, *Institutiones poeticae in usum gymnasiorum Regni Hungariae et adnexarum provinciarum*, Budae, Typis Regiae Univer. Hungaricae, 1808, 134.

satest.”⁴⁴ Ez így hangzik Horváth Károly fordításában: „De tanárom szerint a versben első vagyok, és elég nekem az öröm, hogy ezt az elsőséget elértem.”⁴⁵

Egy 1817-ből származó ódája (*Nézzed, barátom, mint halad el korunk*) után a kéziratban egy tréfás disztichon található, benne Ovidius *Epistulae ex Ponto* című művének IV. könyvéből származó 3. episztola (*Ad ingratum*) 35-ik sorával.⁴⁶ Kozocsa Sándor közli először a Vörösmartynál található disztichon mindkét sorát: „Omnia sunt hominum tenui pendentia filo / Exceptis caligis quas mihi fune ligo.”⁴⁷ A kritikai kiadásban Horváth fordítása így hangzik: „Vékony szálon függ az embernek minden dolga / a bakancsot kivéve, melyet kötéllel kötök magamra.”⁴⁸ Horváth átveszi Kozocsa álláspontját, ami szerint nem lehet tudni, hogy maga Vörösmarty-e a szerzője a tréfás disztichonnak, vagy csak egy társától hallva jegyezte le füzetébe.⁴⁹ Szintén 1817-ből származik az ES-füzet egy másik darabja, a *Hellynek leírása* című szöveg,⁵⁰ amely a *Metamorphoses* III. könyvében szereplő Narcissus-történet 407-iktől a 461-ik sorig tartó részletének fordítása.⁵¹ A Narcissus-történet első 14 sorának fordítását tartalmazza a Grigely-féle poétikatankönyv is.⁵²

1818–19-ben Vörösmarty készített egy fordítást Ovidius *Metamorphoses*ának Pyramus és Thisbe történetéből: *Bús Pyram, a mikoron...*,⁵³ amely szöveg Brisits

⁴⁴ VMÖM 1, 22.

⁴⁵ VMÖM 1, 420. A pesti Piarista Gimnáziumban Vörösmarty az 1816/17-es tanévet töltötte, Takáts Sándor iskolatörténete szerint ekkor Horváth Ignác volt a poétaosztály tanára: „E kor legkiválóbb és egyúttal leghazafiasabb tanárai közt meg kell említenünk: Horváth Ignácot, ki évek hosszú során át volt a magyar nyelv és irodalom tanára, s kinek buzgóságát, szeretetreméltóságát számos egykorú nyomtatvány is hirdeti. [...] Horváth tanítványai között oly neveket találunk, melyekre méltán büszke lehet az intézet. Klauzál Gábor, Bajza József, Katona József, Vörösmarty Mihály, Szentkirályi Mór, Draskovics János, Nagy Sándor, Prónay László, Haller Ferenc, Magyar János stb. Horváth ajkairól hallották a magyar nyelv szépségeit hirdetni.” TAKÁTS Sándor, *A főváros alapította budapesti piarista kollégium története*, Bp., Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1895, 342. – Bár Takáts Horváthtal kapcsolatban a magyar nyelv tanítását emeli ki, nem teljesen tisztázott, hogy a magyarul jól beszélő diákoknak kellett-e tanulniuk magyart, Vörösmarty jegyei között pedig nem is találunk érdemjegyet ebből a tantárgyból. Horváth tanította azonban Vörösmarty osztályának a poétikát, amelynek során a latin költészet magyarra való fordítását is gyakorolták, így tehát tanári munkája biztosan hozzájárult Vörösmarty szépirodalmi készségeinek fejlődéséhez.

⁴⁶ VMÖM 1, 487.

⁴⁷ KOZOCSA 1939, i. m. 10; VMÖM 1, 487; Vö. P. Ovidi nasonis *Ex Ponto Libri Quattuor*, recensuit J. A. RICHMOND, BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1990, 87.

⁴⁸ VMÖM 1, 487.

⁴⁹ *Uo.*, 487.

⁵⁰ VMÖM 1, 49–51.

⁵¹ VMÖM 1, 455–456; Vö. OVIDIUS 1982, i. m. 67–68. A műről Mosonyi is ír monográfiájában, amikor a költő ifjúkori stílusfejlődéséről ír: „Ez az üde tájleírás tele van olvasott, másoktól tanult képekkel, kifejezésekkel. Ha pontosan ismernők Vörösmarty ekkori olvasmányait, szinte sorról-sorra rámutathatnánk az olvasmány-ihlet nyomaira.” MOSONYI 1943, i. m. 65–66.

⁵² GRIGELY 1808, i. m. 348.

⁵³ VMÖM 1, 65.

szerint egy parafrázis a *Metamorphoses* IV. könyvének 55–127. soraiból.⁵⁴ Bár a költő a verset az 1817–1818-ban írt versek közé jegyezte fel, a kritikai kiadás mégis 1818–19-re datálja a művet, mivel Vörösmarty helyesírásának versbeni megnyilvánulása ezt a tanévet támasztja alá.⁵⁵ Az 1817-es és 1818-as évre datálja a kritikai kiadás Ovidius *Heroides*éből a XVIII. episztola (*Leander Heroni*) két változatban fennmaradt és néhol különböző sorokat tartalmazó fordításrészleteit:⁵⁶ a *Küldi köszöntését az Abydai...*⁵⁷ és a *Leander Heróhoz*⁵⁸ című műveket, ami jól példázza Vörösmarty különös rokonszenvét a *Metamorphoses* történetei és fordításuk iránt, mivel ebben a tanévben már az egyetemi filozófiai képzésen tanult, ahol nem volt a tanterv része a latin poétika.⁵⁹

A Hellynek' leirása, 1816.

Vörösmarty Mihály diákkori Ovidius-fordításainak számbavétele után érdemes összevetni az 1816/17-es tanévben készült Ovidius-fordításokat az iskolában lehetőség szerint használt tankönyvekkel. A Vörösmarty diákkorából származó Ovidius-fordítások javarésze a költő poétaosztálybeli tanévében készült, és arra a kérdésre, hogy Vörösmarty osztálya a Juvencus- vagy a Grigely-féle tankönyvből tanult, a költő Narcissus-fordítása adhat választ. A *Metamorphoses*ből való fordítás első 14 sora szerepel a Grigely-féle poétikatankönyv *De totius sententiae in versum commutatione* című fejezetben („A teljes szentencia verssorrá való változtatása” –Tóth József fordítása).⁶⁰ A Narcissus-idézet közbevetett, szerkezetismereti alcímekkel szerepel a tankönyvben (pl. „Circumstantia loci”; „Circumstantia Personae”; „Circumstantia Rei” stb.). Az első alcím, amely erre a szövegrészre vonatkozik, a „Circumstantia loci” a Vörösmarty által adott verscím (vagy inkább feladattípus), azaz a „*Hellynek leirása*” cím latin eredetije lehet. A cím eredetijének azonosítása alapján valószínűsíthető, hogy Horváth Ignác a Grigely-féle poétikatankönyvből tanította Vörösmarty osztályát, emellett Vörösmarty föltehetően hozzáfért egyéb Ovidius-kiadásokhoz is, mivel a tankönyvi szövegfelosztás fordításában való megjelenése mellett a tankönyvi részlethez képest hosszabb fordítást készített.⁶¹

A poétaosztályban használatos chrestomathia azonosítása ennél nehezebben megválaszolható kérdést jelent. Koltai András szerint a pesti piarista gimnázium-

⁵⁴ BRISITS 1928, i. m. 62; Vö. OVIDIUS 1982, i. m. 79–81.

⁵⁵ VMÖM 1, 477.

⁵⁶ VMÖM 1, 522–524; Vö. *Ovide Héroides...* 1991, 124–131.

⁵⁷ VMÖM 1, 108–110.

⁵⁸ VMÖM 1, 110–111.

⁵⁹ *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 266–271.

⁶⁰ GRIGELY 1808, i. m. 341–349. A tankönyv ezen része (II. rész, IV. szakasz) a versírással foglalkozik, egészen pontosan annak a műveletnek a szabályaival, amittől egy verssor a szónoklat-tan segítségével metrikailag és esztétikailag is teljessé válik. TÓTH 1993, i. m. 92.

⁶¹ *Uo.*, 348.

nak a fehérvári gimnáziumhoz hasonlóan nem volt kifejezetten a gimnázium számára fenntartott könyvtári állománya, tehát a gimnázium tanárai a rendház könyvtárát használták. A pesti piarista rendház könyvtári állományában több Ovidius-mű is szerepelt az 1781-es könyvtárkatalógus szerint: a *Metamorphoses*, a *Fasti*, a *Tristia*, és az *Epistulae ex Ponto* is.⁶² Az 1811-es könyvtárkatalógus szerint pedig már a *Heroides* is megvolt a könyvtárban.⁶³ Ennek tudatában nehéz megállapítani azt, hogy mely szövegeket olvastatták a tanárok szöveggyűjteményből, és melyeket szövegkiadásból.⁶⁴ Vörösmarty Ovidius-fordításainak ismeretében azonban vonhatunk le következtetéseket: az 1806-os *Ratio Educationis* Chompré chrestomathiájának utolsó kötetét javasolja a hatodik osztályos, azaz II. humaniorába járó tanulók használatára.⁶⁵ Ebben a kötetben rengeteg szemelvény található Ovidiustól: a *Metamorphoses*ből, a *Fasti*ből, a *Tristiá*ból és az *Epistulae ex Ponto*ból egyaránt, a fordítások azonban valószínűleg nem ezen kötet alapján készültek, mivel a fentebb felsorolt 8 Ovidius-fordítás közül csak egynek, az Álom barlangja leírásának eredetijét tartalmazza a chrestomathia.⁶⁶ Ezzel szemben azonban, a Mészáros kutatásai alapján meghatározott, az 1806-os *Ratio* idején már készülöben lévő, korszerűsített Hannulik-féle chrestomathia tartalmazza mind az Álom barlangjának leírását a *Metamorphoses*ből, mind pedig az Arión-történetet a *Fasti*ből, tehát két fordításnak az eredetijét is.⁶⁷

A Grigely-féle poétikatanakönyv és a Hannulik-féle szöveggyűjtemény korszerűsége többek között abból látható, hogy arányaiban több ovidiusi szövegrészlet található benne, és ezek is eltérnek a juvenкуси válogatástól.⁶⁸ Juvenucus egyik 1798-as kiadású szöveggyűjteményében a 20-iktól az 56-ik oldalig található Ovi-

⁶² *Librorum Bibliothecae Pestiensis Scholarum Piarum*, 1781.

⁶³ *Catalogus Librorum Bibliothecae Pestiensis Scholarum Piarum Conscriptus*, 1811.

⁶⁴ A gimnáziumba járó diákok tehát föltehetően szinte minden Ovidius-kötethez hozzáférhettek, az erotikusnak tartottakon kívül: pl. *Ars amatoria*, *Amores*. Vö. BALASSA 1930, i. m. 277–281; LENGYEL Réka, *Ovidius est magister vitae (et litterarum): Ovidius tanítása nyelvről, irodalomról, életről a 18–19. századi Magyarországon = Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban, Vergilius Horatius, Ovidius*, szerk. Lengyel Réka, Molnár Piroška, Bp., Prime Rate Kft., 2017, 17.

⁶⁵ *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 264.

⁶⁶ CHOMPRÉ, Pierre, *Selecta Latini sermonis exemplaria in usum iuventutis provinciarum Hungariae recusa*, Vol. VI., Budae, Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1798, 36–37.

⁶⁷ HANNULIK, Ioannes Chrys. *Selecta Latini sermonis exemplaria e scriptoribus probatissimis excerpta in usum secundae humanitatis scholae per Regnum Hungariae et adnexarum provinciarum*, Budae, Typis Regiae Universitatis Hungaricae, 1810, 9–10, 83.

⁶⁸ Tóth Sándor fejt ki, miszerint Grigely tankönyvének korszerűsége egyrészt a korszakban már jócskán elavultnak számító jezsuita tankönyvek lecserélésében, másrészt a poétikatanítás szemléleti kérdéseinek változásában érhető tetten. Grigely az 1806-os *Ratio Educationis*hoz hasonlóan prózai szerzőkkel kívánja kezdeni a humanitasbeli tanulók eloquentiagyakorlatait, majd a verses szerzők műveivel elmélyíteni a költészettani tudásukat. Szemlélete alapján tehát nagyobb hatásokkal sajátíthatták el a tanulók a poétikát, mivel a verses szövegek az utolsó gimnáziumi osztályban következtek. TÓTH 1930, i. m., 20–21. – A mindenkori iskolai poétika-tanulmányokhoz lásd még BALASSA 1930, i. m., 205–229.

dus-részletek: többféle műből (*Metamorphoses*, *Fasti*, *Tristia*, *Epistulae ex Ponto* és válogatott szentenciák) kevesebb szöveg (a *Fasti*ből mindössze két részlet).⁶⁹ Ezzel szemben Hannulik chrestomathiájában az 1-től a 26-ik oldalig csak a *Fasti*, míg a 68-ik oldaltól a 86-ik oldalig csak a *Metamorphoses* szövegrészletei találhatók meg.⁷⁰ Hannulik könyvében nem az elégikus hangvételű, gimnazista korú tanulók számára nehezen érthető és átélhető szövegek kerülnek bemutatásra, hanem a tizenéves korosztálynak befogadható, cselekményes carmen perpetuumok. Ovidius művei a latintanítás története során végig jelen voltak az oktatásban, mivel témái a görög mitológia kincsestárából válogatnak, vagy éppen az élet általános kérdéseivel foglalkoznak.⁷¹ Ovidius művei azonban költészettani szempontból sem voltak elhanyagolhatók – már a kisgimnáziumi tananyagban is fontos oktatási célt szolgáltak, mivel a *Ratio* rendelkezése szerint Ovidius műveinek segítségével kellett megérteniük és megérezniük a tanulóknak a próza és a vers közötti különbséget.⁷² A költő sokszínű életműve változatos szépirodalmi példákkal szolgált a különféle irodalmi műfajok megértéséhez, illetve a poétikai sajátosságok megértéséhez és begyakorlásához. Az Ovidius műveire jellemző műfaji és témabeli változatosság a különböző korszakok különféle korosztályú diákjai körében népszerű kötelezővé tette: a grammatikát tanulók rövid, egyszerű szerkesztésű szállóigéken tanulták meg a nyelvtant, míg a retorikát és poétikát tanuló diákok a szövegszerkesztés és versírás fortélyait sajátíthatták el szövegei alapján. Valódi népszerűségét azonban föltehetően világosan szerkesztett, könnyen fordítható szövegei, illetve izgalmas témái (átváltozástörténetek, szerelmi történetek) okozták. Vörösmarty poétikaosztálybeli fordításai javarészt átváltozástörténetek közül kerültek ki, ekkoriban feltételezhetően az ilyen típusú történetek iránt érdeklődött a legjobban.

A két szövegegyezés tehát választ adhat arra a kérdésre, hogy Vörösmarty első műfordításai mely szöveggyűjtemény szövegei alapján készültek, fontosabb kérdést jelent azonban az, hogy Vörösmarty költői stílusának kialakulására – amelynek első lépéseként a költészettani alapismeretek elsajátítását tekinthetjük –, mekkora szerepe volt Ovidius műveinek. A Hannulik-féle szöveggyűjtemény nagy mennyiségű Ovidius-szövege hatással lehetett a korabeli poeticaórákra, ezáltal a fiatal költő Ovidius-fordításainak mennyiségére is, hiszen ha több Ovidius-szöveget tartalmazott a szöveggyűjtemény, módszertani megfontolásból bizonyára a tanároknak is kézenfekvőbb volt ezekből a szövegekből adniuk fordítási feladatokat

⁶⁹ CHOMPRÉ 1798, i. m. 20–56.

⁷⁰ HANNULIK 1810, i. m. 1–26.; 68–86.

⁷¹ A korabeli tanulóknak Ovidius szövegeivel való kapcsolatáról ezt írja Lengyel Réka: „Ovidius verseire az olvasók jó része nem unalmas kötelező olvasmányként tekintett, hanem sokáig megőrizte azokat emlékezetében. (...) Számos adat utal arra, hogy az olvasókhöz az ovidiusi életmű legtöbb darabja igen közel állt. (...) Az irodalmi műveken kívül a 18–19. századi levelezések anyagában is számos utalást találunk arra vonatkozóan, milyen könnyen tudták beleélni magukat az olvasók az Ovidius által megörökített élethelyzetekbe, s milyen nagy segítségükre szolgáltak az antik költő verssorai érzelmeik azonosításában, átélésében és kifejezésében.” LENGYEL 2017, i. m., 20.

⁷² *Ratio Educationis...* 1981, i. m. 254.

a diákok számára. Az 1806-os *Ratio Educationis* instrukciói alapján „a latin szöveggyűjteménynek az a része szolgál a költői stílus finomítására, amely a költői műveket tartalmazza.”⁷³ Bár ekkoriban egy Vörösmarty korabeli diák tanulmányai során sokféle antik szöveggel kerülhetett kapcsolatba, Vörösmarty költészetének korai szakaszán a lehangsúlyosabban Ovidius és Vergilius műveinek hatása érezhető.⁷⁴ Feltételezésem szerint Vörösmarty költészetének kialakulásában kiemelt jelentősége van Ovidius műveinek, hiszen ha a korai költői szakaszára jellemző stílusban felfedezhető a hatása, úgy az elsajátított stílusjegyek a későbbi pályaszakaszok során is érvényesülhettek. Míg kezdetben a költőnél domináló líriko-epikus hangvétel a latin auktorok, addig ezen latin auktorok diákok körében való népszerűsítése a tanár érdemének tekinthető: „Ha pedig egyesek valamiféle természetes hajlam következtében vonzódnak a versíráshoz, és a tehetség szikrái bennük felfedezhetők, akkor érdemes lesz ezeket a villódzó tüzeckéket gondosabban éleszteni, táplálva egyre jobban fellobbantani, és őket a versírási gyakorlatokban irányítani”.⁷⁵ Mindezek alapján Vörösmarty költészettani tanulmányainak rekonstruálása és tanárának ebben a folyamatban való szerepének felmérése fontos költészettörténeti adalékot jelenthet a költő életművének azon darabjainak vizsgálata során, amelyek eredete már ifjúkori zsengeiben is bizonyíthatóan fölfedezhető.

VÁMOS, VIOLETTA

L'identification des manuels de latin utilisés par Mihály Vörösmarty par ses traductions d'Ovide

Les éditeurs de l'édition critique de l'oeuvre du poète ont accordé une attention particulière aux poèmes que Vörösmarty Mihály a composés lors de ses années de lycée. La première biographie du poète, celle de Pál Gyulai, a déjà mis en valeur l'importance des années scolaires dans la formation du profile poétique de Vörösmarty. Frigyes Brisits et Károly Horváth avaient présenté les premiers résultats concrets à ce sujet. Károly Horváth a consacré une étude monographique complète aux influences antiques/classiques qu'on peut repérer dans l'oeuvre du poète. Les résultats de cette étude et du premier volume de l'édition critique sont une contribution importante à la reconstruction du progrès linguistique et littéraire du jeune poète. Les premiers textes de Vörösmarty fournissent une illustration spectaculaire du corpus et des méthodes de l'enseignement pratiqué dans la Hongrie du 19e siècle. Peut-on renverser ce rapport? L'étude des textes scolaires peut-elle contribuer à l'analyse de la formation et du progrès du profile poétique du jeune auteur? Dans mon article, je me propose d'étudier l'auteur peut-être le plus important de l'enseignement de la langue latine au début du 19e siècle: Ovide.

Keywords: 19th century, exercisebook, Ovide, poetry translating.

⁷³ *Uo.*, 1981, 263.

⁷⁴ Vö. Botond-törredékkal 1816-ból, amely Tóth Dezső szerint a *Fasti* „lírai-epikai” eljárásait alkalmazza az objektív eposzi hangvétel helyett. HORVÁTH 1968, i. m. 323.

⁷⁵ *Uo.*, 263.